

Nestandardinės užimtumo formos. Pastarojo meto tendencijos ir ateities perspektyvos

Įvadas

Šiame dokumente daugiausia dėmesio skiriama pastarąjį dešimtmetį pastebimam nestandartinio užimtumo augimui. Jame prieinama prie išvados, kad, išskyrus darbą ne visą darbo laiką, nestandartinio užimtumo mastas per šį laikotarpį neišaugo. Tačiau per ilgą ekonominio pakilimo laikotarpį nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio vidurio iki nuosmukio pradžios 2007 m. tiek laikinųjų sutarčių skaičius, tiek savarankiško darbo mastas augo (kai kuriose valstybėse narėse – gana smarkiai). Žinoma, užimtumo ir socialinės apsaugos poreikis tampa akivaizdus visų pirma sunkmečio laikotarpiu.

Aktualiausia iš visų galimų ateities tendencijų, susijusių su nestandartiniu darbu, kad ir kokia būtų tokio darbo sutarčių forma, susijusi su skaitmenimu. Per skaitmenines platformas vykdomo darbo ekonominis efektyvumas reiškia, kad galimi menkos ekonominės vertės (vertinant sandorio sąnaudas) mainai, kurie anksčiau buvo ekonomiškai nevybingi, dabar tampa efektyvūs. Tad vienas iš tiksliausių šio reiškinio apibūdinimų yra sandorių ekonomika, t. y. ekonomika, pagrįsta vienkartiniais mainais. Nors duomenų apie tokio darbo mastą turima labai mažai, šiame dokumente pateikiamais vertinimais, žmonės, kuriems šis darbas yra pagrindinis darbas darbo rinkoje, sudaro ne daugiau nei 0,5 proc. visos darbo jėgos Europoje. Nors tokių platformų ekonominė logika atrodo verta dėmesio ir nors akcijų rinkos dalyviai akivaizdžiai mano, kad ateityje tikėtinas didelis augimas, dar per anksti spėti, kad dabartinės skaitmeninės platformos paskatins didelį užimtumo augimą. Galimos kliūtys būsimam augimui yra tokio verslo modelio diegimas įmonių veikloje ir darbo jėgos pakeitimas naujomis technologijomis vykdamas labiau standartinės užduotis, kurias šiuo metu atlieka platformų darbuotojai.

Per skaitmenines platformas vykdomo darbo srityje socialinės apsaugos klausimas aktualus. Per skaitmenines platformas vykdomas darbas yra trumpalaikis ir nereguliarus, todėl kyla tokie pat su pajamų ir kitomis ribinėmis vertėmis susiję klausimai, kaip ir atsitiktinio

darbo pagal laikinas sutartis atveju. Tačiau svarbiausias darbo teisės ir socialinės apsaugos klausimas yra tai, ar darbuotojas dirba savarankiškai, ar yra samdomas darbuotojas. Aiškios per skaitmenines platformas vykdomo darbo užimtumo statuso apibrėžties nėra, ir ji įvairuoja, priklausomai nuo konkrečių aplinkybių, susijusių su įvairiomis tokio darbo formomis. Ypač aktualu yra tai, kokią vietą užima konkreti skaitmeninė platforma skalėje nuo paprasto tarpininkavimo iki administravimo. Nors Europos socialinio draudimo platformos atstovai nemano, kad būtina visapusiška socialinės apsaugos reforma, bent jau skaitmeninių platformų vykdomo virtualaus darbo, kai kurios valstybės narės priėmė konkrečius šios srities teisės aktus.

Pagrindinės išvados

- Laikinojo užimtumo lygis jau yra smarkiai augęs ir anksčiau, ypač nuo XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos. Tai įvyko, pavyzdžiui, Prancūzijoje ir Ispanijoje 1985–1995 m., Švedijoje XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje ir Vokietijoje XXI a. pradžioje. Pastaraisiais metais didelis augimas Lenkijoje buvo ypač įspūdingas: nuo vos 4,6 proc. 1999 m. iki 28,2 proc. 2007 m.
- Tačiau praėjusį dešimtmetį apskritai Europos Sąjungoje laikinųjų sutarčių lygis neaugo; tiesą sakant, jis net šiek tiek sumažėjo – nuo 14,5 proc. 2006 m. iki 14,2 proc. 2016 m.
- Labai tikėtina, kad laikinąją darbo sutartį turės jauni, užsienyje gimę darbuotojai, kurių išsilavinimo lygis yra menkas ir kurie dirba ne kvalifikuotą darbą. Dabar tarp vyrų ir moterų rodiklių tėra vos vieno procentinio punkto skirtumas.
- Nepaisant augimo 15 metų iki ekonomikos nuosmukio, darbo per laikinojo įdarbinimo įmones lygis išliko gerokai mažesnis nei darbas pagal laikinąsias sutartis. Pastaraisiais metais jo mastas mažėjo ir 2015 m. toks darbas sudarė 1,9 proc. viso užimtumo Europoje.

- Darbo ne visą darbo laiką mastas augo dešimtmečius ir nenustojo augti net ir prasidėjus nuosmukiui. Dabar tokiam darbui tenka vos kiek mažiau nei 20 proc. visų darbo vietų ES (24 proc. ES-15 valstybėse narėse); 1996 m. šis rodiklis buvo mažesnis (16 proc.). Tai reiškinys, paplitęs tarp visų amžiaus grupių, abiejų lyčių ir įvairių darbo rinkos būklių, profesijų ir sektorių.
- Labai trumpos darbo savaitės (10 valandų per savaitę ar mažiau) reiškinys labai paplito, pavyzdžiui, Austrijoje, Vokietijoje ir Danijoje. Apskritai šiam segmentui priklausančių ES vyrų dalis išaugo nuo 1,5 iki 2,8 proc. (visų darbuotojų vyrų), o moterų dalis – nuo 6,1 iki 6,6 proc.; ypač augimas pastebimas tarp jaunų asmenų. Beveik pusė ne visą darbo laiką dirbančių darbuotojų, kurie dirba trumpai, nemano, kad jų pagrindinis statusas darbo rinkoje vertintinas kaip darbuotojo.
- Skaičiuojant nuo viso darbo ne visą darbo laiką procento, nesavanoriško darbo ne visą darbo laiką mastas išaugo nuo 22,4 proc. (2007 m.) iki 29,1 proc. (2015 m.). Šis pokytis yra susijęs su nedarbo lygio valstybėse narėse pokyčiu: nedarbo lygis smarkiai išaugo Kipre, Graikijoje ir Ispanijoje, o Vokietijoje tiek nedarbas, tiek nesavanoriškas darbas ne visą darbo laiką labai sumažėjo.
- Nors santykinai vis daugiau vyrų ne savo noru ima dirbti ne visą darbo laiką, nesavanoriškai ne visą darbo laiką dirbančių moterų yra dvigubai daugiau. Nesavanoriškas darbas ne visą darbo laiką labiau būdingas menkiau apmokamoms paslaugų sektoriaus profesijoms ir pardavimo bei aptarnavimo darbuotojams.
- Savarankiškai dirbantys asmenys (neturintys samdomų darbuotojų) sudaro 10 proc. visų darbuotojų, o savarankiškai dirbantys darbdaviai (turintys samdomų darbuotojų) – 4,5 proc. Iš savarankiškai dirbančių asmenų 18 proc. galima vertinti kaip išlaikomus asmenis, remiantis tiek subjektyviai suvokiama, tiek objektyvia ekonomine padėtimi.
- Daugelyje valstybių narių iki nuosmukio savarankiško darbo mastas augo, tačiau per pastarąjį dešimtmetį jo lygis ES sumažėjo beveik puse milijono asmenų. Tačiau Jungtinėje Karalystėje nuo naujo tūkstantmečio pradžios jo lygis smarkiai išaugo; pirmiausiai augimas fiksuojamas tarp savarankiškai dirbančių asmenų. Čekijoje, Prancūzijoje, Nyderlanduose ir Slovakijoje taip pat fiksuojamas didelis augimas. Vokietija, Lenkija ir Švedija yra tos valstybės narės, kuriose savarankiško darbo lygis mažėja.
- Turimais duomenimis iš Nyderlandų ir Vokietijos, pirminis motyvas užsiimti savarankišku darbu yra teigiami veiksniai, susiję, pavyzdžiui, su savarankiškumu ir galimybėmis. Tačiau esama ir labiau neigiamų aspektų, susijusių su kitų galimybių nebuvimu; tai dažniau nustatyta Vokietijoje nei Nyderlanduose. Nedidelė procentinė dalis tokių darbuotojų net nurodė, kad tokį pasirinkimą lėmė tai, jog jų „darbdavys“ norėjo, kad jie dirbtų savarankiškai.
- Tačiau, kaip rodo įvairūs finansinio atsparumo ir socialinės apsaugos rodikliai, pakankamai didelė dalis (12,6 proc.) savarankiškai dirbančių asmenų Nyderlanduose ir Vokietijoje – šalyse, kurių socialinės apsaugos sistema palyginti gerai išplėta, – galėtų būti vertinami kaip „dirbantys saugumo neužtikrinantį savarankišką darbą“. Vis dėlto, didelė dalis savarankiškai dirbančių asmenų mano, kad jie patys privalo pasirūpinti savo socialine apsauga.
- Europos tyrimų duomenimis, didžiausias pastarojo meto savarankiško darbo augimas fiksuojamas gerai apmokamose profesijose. Tokia pat tendencija nustatyta tyrimais, kurie pagrįsti Jungtinės Karalystės nacionaliniais duomenimis.
- Vienintelis per skaitmenines platformas vykdomo darbo, siejamo su statusu darbo rinkoje konkrečiu metu, įvertis, pagrįstas atsitiktine gyventojų imtimi, yra iš JAV, kur 2015 m. buvo nustatyta, kad toks darbas sudaro 0,5 proc. viso užimtumo. Nors autoriai nurodo, kad šis skaičius pateikiamas su daugeliu išlygų, jie pabrėžia, kad kitais skaičiavimais, kurie grindžiami kitais metodais, gaunamas panašus skaičius.
- Europoje patikimiausias įvertis gautas Jungtinėje Karalystėje 2016 m., kai buvo nustatyta, kad tokį darbą kada nors praėjusiais metais dirbo 4 proc. darbuotojų; 25 proc. iš jų nurodė, kad tai buvo jų pagrindinis darbas. Tai nėra nesuderinama su JAV tyrime nurodytu 0,5 proc. (konkrečiu metu). Kitais pastarojo meto tyrimais panašus skaičius nustatomas ne tik Jungtinėje Karalystėje, bet ir Nyderlanduose, Vokietijoje ir Švedijoje.
- Šiek tiek daugiau vyrų nei moterų dirba per skaitmenines platformas. Tokį darbą, ypač intensyviai, dirbančių jaunų darbuotojų yra daugiau nei vyresnių. Jų išsilavinimo lygis panašus į kitų darbuotojų.

Papildoma informacija

Ataskaita „Non-standard forms of employment: Recent trends and future prospects“ („Nestandartinės užimtumo formos. Pastarojo meto tendencijos ir ateities perspektyvos“) skelbiama adresu <https://www.eurofound.europa.eu/publications/customised-report/2017/non-standard-forms-of-employment-recent-trends-and-future-prospects>

Norėdami gauti daugiau informacijos, susisiekite su vyriausiuoju moksliniu bendradarbiu ir koordinatoriumi Donaldu Storie e. paštu dst@eurofound.europa.eu